

Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950

Onderzoeksprogramma KITLV-NIMH-NIOD

Namens het kabinet hebben de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie en de staatssecretaris van VWS op 2 december jl. in een brief aan de Tweede Kamer laten weten bereid te zijn een financiële bijdrage te verlenen aan een breed opgezet onderzoek naar de dekolonisatieoorlog in Indonesië, 1945-1950. KITLV, NIMH en NIOD, de drie instituten die sinds medio 2012 hebben gepleit voor een dergelijk breed opgezet onderzoek, zijn bijzonder verheugd dat het kabinet tot deze beslissing is gekomen.

Mede op basis van deze Kamerbrief hebben KITLV, NIMH en NIOD zich nogmaals bezonnen op de contouren van het gezamenlijke onderzoeksvoorstel. Er is immers, zoals ook het kabinet aangeeft, thans meer bekend over de oorlog dan ruim vier jaar geleden het geval was, en de vraag dringt zich op of het regeringsstandpunt uit 1969, namelijk 'dat de krijgsmacht als geheel zich in Indonesië correct heeft gedragen', nog langer houdbaar is. Recent onderzoek, zoals dat van Rémy Limpach, *De brandende kampongs van generaal Spoor*, geeft zwaarwegende argumenten voor de stelling dat Nederlandse militairen (met inbegrip van militairen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, KNIL) tijdens de dekolonisatieoorlog structureel grensoverschrijdend geweld hebben gebruikt. Tegelijk blijven er, zoals het kabinet ook aangeeft, nog veel vragen bestaan naar de aard, omvang en oorzaken van dit grensoverschrijdende geweld, en naar de bredere politieke, maatschappelijke en internationale context waarin dit kon plaatsvinden. Om die reden kunnen de drie instituten zich uitstekend vinden in de inhoudelijke voorwaarden die het kabinet in zijn brief stelt aan het verlenen van financiële steun voor vervolgonderzoek.

Dit nieuwe onderzoek zal vanuit een breed perspectief worden opgezet, met een scherp en open oog voor de samenhang tussen de gebeurtenissen, in Nederland en Indonesië, in de context van de naoorlogse nationale en internationale verhoudingen. Dit impliceert bijvoorbeeld, dat in dit nieuwe onderzoek uitdrukkelijk aandacht zal worden besteed aan de chaotische periode – de *'Bersiap-tijd'* – van medio augustus 1945 tot begin 1946, dus voorafgaande aan de grootscheepse Nederlandse militaire inzet, en de doorwerking daarvan in latere jaren. Ook zal ruime aandacht worden besteed aan de bredere nationale politiek-bestuurlijke en internationale politieke context in deze jaren, alsmede aan de tot op heden voortdurende politieke en maatschappelijke nasleep ervan.

Vanuit dit perspectief vinden KITLV, NIMH en NIOD zich in deze gezamenlijke agenda voor vervolgonderzoek:

Synthese

Een beknopte studie (ca. 300 blz.), waarin het eerder gepubliceerde onderzoek alsmede de door de drie instituten verrichte nieuwe deelonderzoeken in onderling verband worden gepresenteerd. In deze synthese worden de belangrijkste vragen omtrent dekolonisatiebeleid, geweld en oorlog – met een focus op (de verklaring van) het Nederlandse militaire optreden – beantwoord, met ruime aandacht voor de historische, politieke en internationale context en de nasleep van de oorlog.

Bersiap

In de *Bersiap*-periode in de laatste maanden van 1945 en het begin van 1946, grotendeels dus voorafgaande aan de militaire terugkeer van Nederland, werden vele duizenden (Indo-) Europeanen, maar ook Chinezen en van ‘collaboratie’ met het Nederlandse koloniale gezag betichte Indonesiërs het slachtoffer van massaal en grof geweld, uitgeoefend door al dan niet georganiseerde Indonesische strijdgroepen. Onderzoek naar de achtergronden en het verloop van deze gewelddadige periode is in zichzelf belangrijk, maar dient ook om de psychologische gevolgen voor Nederlandse militairen en burgers beter in kaart te brengen en om de vraag te stellen naar de betekenis van de *Bersiap* als belangrijke factor in de latere oorlogvoering.

Politiek-bestuurlijke context

Dit deelonderzoek omvat de politieke besluitvorming tijdens de oorlog in Den Haag en Batavia/Jakarta over aard, schaal en wijze van oorlogvoering; de wisselwerking met het bestuurlijke en justitiële apparaat; en de invloed van de publieke opinie, pers, morele autoriteiten in Nederland en Indonesië, in het bijzonder de kerken en thuisfrontorganisaties, op het Nederlands militair optreden.

Dit deelonderzoek richt zich tevens op de politieke verantwoordelijkheid, tijdens en in de eerste decennia na de oorlog, voor de informatieverschaffing over de oorlog en in het bijzonder excessief geweld: wie wist wat wanneer? Was er sprake van een bewust toedekken van belastende informatie, en zo ja, door wie, in welke opzichten en op welke momenten? Heeft zulk handelen, behalve op voorlichting en propaganda, ook invloed gehad op archiefvorming? Welke maatschappelijke en politieke overwegingen speelden hierbij een rol? Hierbij kunnen wij onder meer denken aan de positie van Nederland in de internationale arena, zorg om de reputatie van de krijgsmacht en politici, het veteranenbeleid en mogelijke juridische gevolgen.

Internationale politieke context

De internationale context vergt nadere beschouwing, in het bijzonder de internationale reactie op en pogingen tot beïnvloeding van de Nederlandse en Indonesische geweldsinzet en -uitoefening. Dergelijk onderzoek zal mede plaatsvinden op basis van buitenlandse archieven. Een eerste stap zal zijn het inventariseren, en waar zinvol nader onderzoeken van niet eerder intensief

gebruikte nationale en internationale collecties, in het bijzonder die in de VS, het Verenigd Koninkrijk, Japan, Australië en België (landen die direct of indirect bij het conflict waren betrokken, het laatste land als lid van de *Commissie van Goede Diensten*), alsmede die van de VN en het Rode Kruis in Zwitserland.

Vergelijkend onderzoek naar dekolonisatieoorlogen en counterinsurgency

Internationaal vergelijkend onderzoek naar de specifieke aard en bredere context van dekolonisatieoorlogen en *counterinsurgencies* is belangrijk voor een beter begrip van de oorlog in Indonesië (1945-1950) en het daarbij toegepaste grensoverschrijdende geweld. Hierbij zullen in het bijzonder vergelijkingen worden getrokken met Frans en Brits optreden tijdens hun dekolonisatieoorlogen.

Asymmetrische oorlogvoering

Dit betreft een breed scala van militair en justitieel beleid en handelen. In de analyse zal de context van het optreden ruim aandacht krijgen. Voor het militair apparaat zal gekeken worden naar aspecten als legervorming, opleiding en training van de militairen, leiderschap en kennis van de omgeving. Wat betreft het justitionele apparaat zal een schets worden gegeven van onder meer de inrichting, de competenties en de verdeling ervan, alsmede de opleiding en ervaring van de betrokken functionarissen. De aandacht zal niet alleen gericht zijn op het handelen van Nederlands (-Indische) overheidsdienaren, maar ook op de mogelijke relatie tussen oorlogsmisdaden en andere vormen van grensoverschrijdend geweld over en weer. De volgende aspecten zullen in ieder geval aan bod komen:

- De rol van de Nederlandse militaire justitie – die krachtens de Staat van Oorlog en Beleg leidend was – ten aanzien van excessief geweld en in het bijzonder het onderzoek naar handelingen die tijdens en vlak na de oorlog reeds als ontsporingen van geweld werden gekwalificeerd. Daarbij zal worden gekeken naar de institutionele en personele opbouw van de militair-justitiële organisatie bij KL, KNIL en KM en de verbanden tussen deze organisatie en de militaire leiding. Voorts zal aandacht worden besteed aan de juridische kaders en praktijken van preventie en bestraffing van grensoverschrijdende gewelddaden, en *vice versa* het ontbreken of al dan niet opzettelijk disfunctioneren van het justitiële apparaat. Ook is er aandacht voor de behandeling van verdachten, gevangenen en geïnterneerden. Uiteraard zullen deze vragen worden onderzocht in nauwe samenhang met het deelproject *Politiek-bestuurlijke context*.
- Het functioneren en belang van het Nederlandse inlichtingenapparaat als onderdeel van de contraguerrilla: organisatie en werkwijze van en samenhang tussen inlichtingen- en veiligheidsdiensten, politie en Binnenlands Bestuur in dit verband. Hieronder valt ook geweldpleging door deze diensten en aandacht voor behandeling van verdachten, (krijgs)gevangenen en geïnterneerden.
- Mechanisch geweld aan Nederlandse zijde. De inzet van technische wapens (artillerie, scheepsgeschut, het luchtwapen) met een relatief hoog risico op burgerslachtoffers, mede in het licht van de toentertijd bestaande juridische kaders.

- Militaire cultuur en grensoverschrijdend geweld: de doorwerking van de erfenis (en ervaringen) van het KNIL, van de Duitse en Japanse bezetting alsook van het Britse interregnum in de (gewelds)mentaliteit van de gehele Nederlandse krijgsmacht. In dit verband wordt ook gekeken naar de betekenis van ervaringen met grensoverschrijdend geweld van tegenstander(s) en bondgenoten.

Regionale studies

De wisselwerking tussen het extreme geweld aan Nederlandse en Indonesische zijde laat zich het beste onderzoeken op regionaal niveau, omdat dan diepgravend en vergelijkenderwijs kan worden ingegaan op de ontwikkelingen die dergelijk geweld in verschillende gebieden bevorderden dan wel matigden. Het onderzoek beperkt zich overigens niet tot het gebruik van geweld, maar gaat ook in op de inspanningen van het Binnenlands Bestuur en de krijgsmacht tot herstel van oorlogsschade en normalisering van het maatschappelijk leven. In overleg met Indonesische historici wordt een aantal regio's geselecteerd met een onderling sterk diverse oorlogsgeschiedenis. Voor elk van deze gebieden wordt door Indonesische en Nederlandse historici in gezamenlijk verband intensief onderzoek verricht in zowel Indonesië als Nederland (en zo nodig elders).

De maatschappelijke nasleep

Dit onderzoek begint met de terugkeer c.q. overkomst en maatschappelijke integratie van de militairen en andere repatrianten respectievelijk inwoners van de voormalige kolonie in Nederland. Hierbij zal enerzijds worden ingegaan op de zelforganisatie van veteranen en de relatie tussen herdenkingscultuur en veteranenbeleid, anderzijds op de ervaringen van de honderdduizenden mensen die in vier grote migratiegolven tussen 1945 tot 1967 naar Nederland kwamen – ervaringen die toen en later aanleiding gaven tot onvrede over de opvang en begeleiding en tot gevoelens van miskennis en verdriet.

Tot de maatschappelijke nasleep behoren ook thema's als de ontwikkeling van het naoorlogse debat over de oorlog in politiek, media en maatschappij, de veranderende opvattingen over de legitimatie van de oorlog en de wijze van oorlogvoering, en de gevoelens hierover in de gemeenschappen van veteranen, repatrianten en andere inwoners van de voormalige kolonies die zich Nederland vestigden. Hierbij kan worden voortgebouwd op de rijke literatuur die hierover reeds is verschenen. Ook zal aandacht worden besteed aan de consequenties van deze processen voor de bilaterale relaties met Indonesië.

Getuigen/tijdgenoten

Daarnaast zullen de betrokken instituten in Nederland in een apart project ruimte maken voor de stem van de getuigen, i.c. de tijdgenoten zelf – zowel burgers (inclusief slachtoffers van de *Bersiap*) als militairen/veteranen. Deze ruimte zal in de eerste plaats worden vormgegeven in een egodocumenten/*oral history*-project en een daarop gebaseerd, publiek toegankelijk, 'levend' audio(visueel) archief van getuigenissen van veteranen en andere betrokkenen over de oorlog en de nasleep daarvan. In het kader van de regionale studies zullen overigens ook in Indonesië egodocumenten en audiovisuele getuigenissen worden verzameld.

Dit project dient een tweeledig doel. In de eerste plaats kan op deze wijze een antwoord worden gezocht naar de nieuwe onderzoeksvragen waarvoor het archiefmateriaal onvoldoende basis biedt. Ten tweede kan zo'n nationaal en internationaal toegankelijk platform ertoe dienen dat de betrokkenen zich gehoord en gezien voelen. In dit project zal samenwerking worden gezocht met het Veteraneninstituut en andere instellingen met al bestaande collecties op dit terrein, ten einde tot een gezamenlijk portal te komen.

Gelet op de leeftijd van veel betrokkenen streven de instituten ernaar het getuigenproject op zo korte termijn te laten starten.

Het bronnenmateriaal voor het onderzoek op bovengenoemde terreinen ligt in de eerste plaats in Nederland, maar er zal ook – meer dan tot nog toe is gebeurd – moeten en kunnen worden gewerkt met bronnen elders (in de eerste plaats in Indonesië, waar de laatste jaren steeds meer bronnen beschikbaar komen, voorts met name in Australië, het VK, de VS, België en Zwitserland). Deze buitenlandse bronnen zijn tot op heden onvoldoende in beschouwing genomen, terwijl zij uniek materiaal kunnen bevatten. Ook kan meer gebruik worden gemaakt van niet-overheidsbronnen (particuliere archieven, kerkelijke archieven, egodocumenten, etc.). De drie instituten voeren sinds lang een actief beleid om dergelijke collecties op te sporen en te archiveren. De verwachting is dat het project 'Getuigen/tijdgenoten' hieraan een nieuwe impuls zal geven.

In het onderzoek zal intensief worden samengewerkt met historici uit de betrokken landen, in de eerste plaats met Indonesische historici, waarmee reeds wordt samengewerkt. De belangstelling in Indonesië voor onderzoek naar de dekolonisatieoorlog neemt merkbaar toe, evenals de interesse in gezamenlijk onderzoek. Ook beschikken de drie instituten over diverse internationale netwerken van historici waarin relevante expertise beschikbaar is.

Het onderzoek kan vanaf het voorjaar van 2017 worden voorbereid en per 1 september 2017 van start gaan; het zal in een periode van vier jaar worden uitgevoerd. Het onderzoek zal worden georganiseerd en uitgevoerd als een coherent programma, naar analogie van NWO en ERC-programma's. Dat wil zeggen dat, vanuit een krachtig geformuleerd gemeenschappelijk kader, deelstudies worden verricht, die tegelijk in dienst staan van een synthetische beschouwing op het hele domein dat door het programma wordt beslagen. Deze coherentie zal vorm krijgen in de organisatie ervan. Ten behoeve van het vergelijkende onderzoek zal bovendien een internationale onderzoeksgroep worden geformeerd op het *Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences* (NIAS-KNAW).

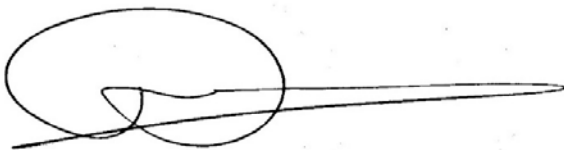
Het programma zal leiden tot een reeks van tenminste zeven publicaties, i.e. tenminste één volwaardige publicatie per deelonderzoek (te voltooien na drie jaar; publicatie al dan niet gelijktijdig met de synthese) alsmede een synthese (na vier jaar) die zal fungeren als de 'gezaghebbende beschrijving en analyse', zoals bedoeld in het voorstel van KITLV, NIMH en NIOD van 2012. Het getuigenproject zal reeds in het eerste jaar van start gaan en onder meer worden vormgegeven in een interactieve website.

De leiding van het project zal berusten bij de gezamenlijke directeuren van de drie verantwoordelijke instellingen, ondersteund door een projectcoördinator. De directeur van het NIOD fungeert als dagelijks voorzitter; hij is het bestuurlijk aanspreekpunt voor de regering, is verantwoordelijk voor het budgetbeheer en daarbij behorende verantwoording, en treedt op als woordvoerder. Het KITLV is de penvoerder voor de synthese, en uit dien hoofde bevoegd om – in overleg met de projectleiding en de Wetenschappelijke Adviescommissie – aanvullende onderzoeksopdrachten aan de projectmedewerkers te geven om eventuele kennislacunes te kunnen dichten. Het NIMH draagt de verantwoordelijkheid voor de organisatie van de kwaliteitsbewaking van de publicaties die uit het project voortkomen en als onderdeel van het project worden gepresenteerd. Ieder van de directeuren is verantwoordelijk voor de kwaliteit en tijdige oplevering van de deelonderzoeken die, op grond van een onderlinge werkverdeling, binnen het eigen instituut worden uitgevoerd.

Ter bewaking van de wetenschappelijke kwaliteit zal een Wetenschappelijke Adviescommissie worden ingesteld bestaande uit negen leden, waarvan ten hoogste drie hoogleraren, waaronder de voorzitter, zijn verbonden aan de betrokken instituten. Onder de overige zes leden bevinden zich ten minste een andere ter zake deskundige Nederlandse hoogleraar, een Indonesische hoogleraar, twee andere buitenlandse hoogleraren, alsmede twee ervaringsdeskundigen op het gebied van *counterinsurgency* operaties respectievelijk diplomatie en Humanitair Oorlogsrecht. De Wetenschappelijke Adviescommissie wordt bijgestaan door een secretaris, geleverd vanuit de projectorganisatie.

Daarnaast kent het onderzoeksprogramma een Maatschappelijke Klankbordgroep Nederland, bestaande uit vertegenwoordigers van verschillende organisaties en instellingen op het terrein van herdenking en herinnering, waaronder het Indisch Platform, Stichting Herdenking 15 augustus, Nationaal Comité 4 en 5 Mei, Veteranen Platform, Veteranen Instituut, Stichting Nationaal Indië monument 1945 – 1962 en Stichting Arq. Daarnaast zal uiteraard in samenspraak met de Indonesische partners ruimte worden gecreëerd voor Indonesische perspectieven.

De begroting voor het gehele project beliep in de oorspronkelijke, meer beperkte opzet uit 2012 M€3. Deze begroting is met het oog op de in de Kamerbrief genoemde desiderata – een uitbreiding van de tijdspanne van het onderzoek en de daarin te behandelen thema's, alsmede een project voor getuigen en tijdgenoten – aangepast. Deze uitbreiding vergt met name een voorziening voor meer onderzoek in buitenlandse archieven alsmede het opzetten van het *oral history* project met een hieraan verbonden publieksfunctie.

Prof. dr Frank van Vree, NIOD
9 februari 2017